

arkivXet

från Folkrörelsernas arkiv i Gävleborgs län

årgång 9 2/2002

Annie Ohlsson - en helhjärtad kooperatör

"Till slut kommer det att bli så att människorna inte behöver någon mat. Man får leva på någon tablett." Så sa KF-chefen *Albin Johansson* 1951 på en kongress för kooperatörer på Chinateatern i Stockholm. *Annie Ohlsson* från byn Grönås i Järvsö var där, som representant för Västra Hälsinglands konsumtionsförening. Ett halvt sekel senare äter vi fortfarande gröt och korn och äpplen och tomater. Och Annie, snart 81 år, är fortfarande en lojal kooperatör som bara handlar i "rätt" butiker. Men butikerna har blivit färre med åren och försvunnit från hennes närhet. Man får vara glad att Konsum finns inne i Järvsö, menar hon.

Kooperationen har haft ett starkt fäste i Grönås, som nog är en av Hälsinglands vackraste byar. När nu de bevarade handlingarna från butik nr 12, som låg just där, har lämnats in för vård och förvaring hos Folkrörelsearkivet, kan minnen från verksamheten även förmedlas av den enda pionjären som finns kvar i dag, Annie. Annie föddes i Färila och fick, 17-årig, anställning på det fina pensionatet Järvsöbaden. Det var 1939. Hon gifte sig med bondsonen *Olle Ohlsson* från gården Lassas i Grönås och de drev jordbruket fram till 1967. 1924 hade byn fått en egen konsumbutik, inrymd i en liten stuga vid en vägkorsning en kilometer från Lassas. Under 1940- och 1950-talen var Annie och Olle djupt engagerade i den kooperativa verksam-

Marken är sedan länge utarrenderad, men Annie har ändå mycket att sköta på gården. Trädgården svämmar över av blomsterprakt och i växthuset mognar gurka och tomater. Foto: Barbro Sollbe

heten lokalt och deltog bl a i de studiecirklar i föreningskunskap som drevs i konsumregi. Annie ingick också i bybutikens medlemsråd på tre personer.

– Medlemsrådet såg efter att affären inte missköttes och att det hölls snyggt i den, berättar hon. Vi höll till i grannbyn Lörstrands bygdegård, som sen PRO köpte 1989 för 80 000 kr.

En svårt handikappad dotter föddes 1942, Annie hade fått röda hund under graviditeten. Flickan som bodde hemma i hela sitt liv, 18 år, var blind och döv. Senare kom sonen Håkan, som nu bor i granngården.

Fast byns kooperatörer var många, omkring hundra på 1950-talet, började affären gå sämre. Det var täta skiften av butiksföreståndare. En del skötte sig kanske inte så bra, andra var uppskattade och kan-

ske mer kompetenta, men förflyttades till andra butiker som bedömdes ha bättre förutsättningar att överleva. Trots en lokal kampanj med protestmöten i skolan och listor som gick runt i gårdarna lades Grönås-butiken ner. Från 1949 höll den till ett stenkast från den första stugan, i en granngård med större utrymmen. Och den privata handlare som nu blev ensam kvar i byn höll ut ytterligare några år.

– Vi fick en konsumbuss i stället och var köptrogna mot den, men den fanns bara i tre år, berättar Annie. – Chauffören var väldigt uppskattad. Men sen måste vi åka fram till Järvsö och handla.

Annies energi räckte långt. I tre perioder satt hon i fullmäktige i Järvsö som representant för socialde-

mokraterna. Hon slutade när det blev storkommun. Som sekreterare i arbetarkommunen i Järvsö har hon skrivit fina, utförliga protokoll, sådana som glädder forskare.

– Sen har jag suttit i kyrkofullmäktige, och nu är det PRO som gäller. Jag är med i PROs sånggrupp och brukar passa på att handla i Järvsö då. Vi har dans också och har just haft surströmmingsfest. Det blir en viss gemenskap. Utan PRO vet jag inte vad jag skulle göra.

Olle hade gått bort i förtid. Annie sågade bord på en snickerifabrik i tio år, tills höfterna tog stryk och hon måste opereras. I dag får hon anlita färdtjänst. Men det hon utstrålar är styrka, vitalitet och trygghet. Sådana som Annie är Kooperationens hjärta.

Barbro Sollbe

I Kooperationens tjänst under kriget

I den första lilla konsumbutiken i Grönås arbetade *Karl-Erik Gräntz* 1943 – 1945. Och inte bara där. En gång i veckan ansvarade han för dess filial i Sidskogen.

– Jag var väl fjorton år när jag började, berättar han. – Vi var tre i butiken. Föreståndaren *Gösta Dahlstedt* hade kommit från Konsum i Storhaga, utanför Ljusdal. Och så var där en flicka, Ester, ett år äldre än jag.

Det var ju under andra världskriget, och Dahlstedt var inkallad sex månader om året. Ersättaren var sexton år och hette *Per Nygårds*. I butiken såldes inte bara dagligvaror utan även exempelvis tyger och kläder, och dessutom melass till korna. Inne i affären fanns också bybornas postboxar. Butiks-

lagret fanns i källaren och i en nu riven påbyggnad. I ett härbre bredvid lagrades de bär som köptes in på höstarna.

– Det hemgjorda smöret från Landbo-Märta var väldigt efterfrågat. Det var ofta sålt innan det levererades. Vi skar det i bitar med björntråd.

Kunderna betedde sig inte riktigt som dagens.

– Alla tanter rökte pipa, en krokig pipa med mässingslock...

Många norska flyktingar bodde i trakten. De kallades polistrupper och utbildades och hade manöver här. *Tage Erlander* hälsade på dem vid något tillfälle.

– Norrmännen höll till uppe på åsen och hade en telestation, en bemannad telefonväxel, i Kramsta.

På kvällen kunde de komma till butiken för att köpa läsk. Den stod nere i källaren. Det var en brant trappa dit och besvärligt att bära upp dessa mängder. Hela lagret gick åt, och allt godiset också.

Filialen i Sidskogen var inrymd i en liten bagarstuga. Skogsarbetare och flyktingar var kunder. På torsdagsmorgonen fyllde man en lastbil med varor, inklusive stora mjölkflaskor med långmjölk, körde iväg och lastade av. Bilen kördes hem, men Karl-Erik övernattade på platsen och fredag morgon öppnade han filialen. Fredag kväll kom lastbilen och hämtade. Då skulle alla tomma mjölkkrutor hem igen.

Konsumfilialen i Sidskogen lades ner vid 1950-talets slut, ungefär samtidigt som konsum i Grönås.

Barbro Sollbe

Första konsum, där Karl-Erik arbetade under kriget. Vid 1950-talets början blev lokalen utdömd och ett nytt hus byggdes. Några år senare fick en privat handlare flytta in i den tömda konsumbutiken. Foto: Lisa Engström

Från medlemsrådet i Grönås 15/3 1958

Till förvaltningsrådet.

Innan ni fattar beslut om nedläggande av butik 12 i Grönås, ber vi eder beakta vad som här nedan skrives. Vi är inte ovetande om att vår butik går dåligt, men ändock envisas vi och vill ha den kvar.

För cirka fem år sedan hade den privata handeln ingen befogenhet i Grönås. Detta erfor också den dåvarande privat-handlaren som sålde butiken och flyttade från orten. Samtidigt började det haka upp sig i vår butik med föreståndarfrågan. Erik Sävström, som i Grönås var mycket omtyckt blev förflyttad till Brännås. (Affärschefen påstod att han själv sagt upp sin anställning, något som Sävström emellertid nekar till.) Under Charles Åströms tid i Brännås hade omsättningen där dalat katastrofalt, och Sävström blev ditskickad för att rycka upp det hela. I stället flyttades Åström till Grönås, något som vi tycker är oförklarligt och oförlåtligt. Då började förstörelsearbetet.

Så kom Nils Nilsson, han hade goda vitsord av chefen och vi hoppades att nu skulle de väl ändå bli någon ändring. Men i stället var han den som skulle fullborda förstörelseverket. Han började så fint, var pigg och glad och skojade med kunderna. Men det dröjde inte länge förrän det märktes att det började bli allt mindre varor i butiken, t o m det nödvändigaste som bl a mjöl, socker och tändstickor fattades, och bad vi honom ta hem en vara så brukade han ofta säga att de finns inte på lagret heller. Det dröjde inte länge förrän vi märkte att Nilsson samarbetade med privathandlaren. Vi gjorde Viksten uppmärksammad på detta och Nilsson fick därefter sluta med ett svinn på 12%. Nu äntligen fick vi en förestån-

dare som vi hade förtroende för. Den 15 nov 1955 flyttade Mary Andersson på konsum och kunderna började så smått återvända, omsättn började stiga och vi var belåtna med utvecklingen. Men så inträdde en ny kris. Genom förändrade familjära förhållanden var hon tvungen att sluta sin plats den 1 maj 1956. Nu stog vi återigen utan föreståndare

och privathandlaren gjorde upprepade försök att få köpa affären.

Som förvaltningsrådet ser så har vi haft stora svårigheter att brottas med, och vi undrar ibland om det är bara slumpen som gjort att det blivit så här. Vi är helhjärtade kooperatörer här, de som är kvar och inte flyttat över till den privata affären, och vi ser med bavan på den dag den privata handeln flyttar in i konsum. Privathandlaren är nu uppsagd i sin bostad till 1 april och oss vetterligt har han inte hört efter någon ny. Så det ser ut som han redan hade lov att flytta på konsum, något som han också själv har yttrat. Vi tycker

inte om detta handlingssätt, och vi frågar oss också om det är demokratiskt. Vänder Ni oss ryggen nu kommer medlemmarna att säga upp sina medlemsböcker och även ta ut sina insättningar på sparkassan. Vår önskan är att det skall ordna upp sig på något sätt och vi har skrivit detta för att Ni skall förstå att det inte endast är medlemmarnas fel att det blivit så här.

Vördsamt

Annie Ohlsson Lars Larsson Arvid Andersson
Medlemsråd

Texten är förkortad

Medlemsråden i Grönås och Lörstrand träffas i Lörstrands bygdegård. Fr v Annie Ohlsson (Grönås), Lars Larsson (Grönås), Erik Eriksson, Reinhold Olsson, Arvid Andersson (Grönås) och Birger Ingmarsson. Bilden tillhör Annie Ohlsson.

Byggnader. Filial 7 i Valbo var en enkel och ändamålsenlig funktisbyggnad med gott om plats för en lockande skyltning.

Inredning och varor. "Rusta mor för jul behövs den bäst". En av konsumfilialerna laddat upp med hugindammsugare, cirkulär konsumbröd efter de knappa krigsåren.

Butik på hjul. Konsumbussen kom ofta som ersättning när små filialer lades ner, som t ex i Grönås. Den här bussen tillhörde konsumtionsföreningen i Iggesund.

Personal. Expedit Anna Svensson vid Gefle arbetares konsumtionsförenings filial i Strömsbro ca 1920.

Bilder och symboler. En prätigt svensk husmor, moderiktig både till klädsel som frisyra, pryder Hofors kooperativa kvinnogilles vackra standar. I handen håller hon symbolen för rättvisa, vågen, särskilt passande för en förening som arbetar med konsumentfrågor.

Julens fest, just i år
na i Valbo har
kelkaffe och

Produktion. I spåren av den långdragna strejken vid Rettigs tobaksfabrik i Gävle (1900 – 1915) bildades Kooperativa Cigarr- och Tobaksproduktionsföreningen Fram – landets enda i sitt slag. Verksamheten var förlagd till Vågskrivaregatan 5 och drevs tills Tobaksmonopolet bildades 1915.

Handlingskraftig kvinnorörelse

Det var männen som bildade konsumtionsföreningar och satt i styrelserna, men det var kvinnorna som gjorde inköpen till hemmen. Därför blev det snabbt angeläget att vinna kvinnorna för kooperativens idéer. Det första kooperativa kvinnogillet startade i Eskilstuna 1906 och när Hudiksvalls kvinnogille bildades i augusti 1907 fick det nummer 28. Föreningen höll ut i knappt ett år, då "nesliga motgångar" för Kooperationen på orten gjorde slut på kämpalusten. 1918, i samband med de då-

liga tiderna under världskriget, återuppstod föreningen och blev mycket aktiv. Bilden togs 1927, ett år då kvinnogillet bl a diskuterade den aktuella galoschfrågan (KF bröt galoschkartellens makt genom köp av Gislaveds gummifabrik) och hur den kooperativa handeln skulle vinna tillbaka barnen som börjat köpa godis hos privathandlaren.

Kvinnogillenas arbete genom 1900-talet speglar samhällets utveckling. Vid 1900-talets början stod kvinnoinflytande i konsumtionsföreningarna och kampen mot kartellerna i centrum. På 20-talet började man med utbildning i matlagning, mötes- och talarkunskap, bokföring och mycket mera. Efter kriget med dess kurser i ransoneringshushållning var man med och startade Hemmens forskningsinstitut och inledde internationellt hjälp- och samarbete. På 1960-talet släpptes männen in i föreningarna som då bytte namn till konsumentgillen. På Folkrorelsearkivet förvaras handlingar från gillen i Åmot, Bomhus, Hofors, Bollnäs, Långnäs, Strömsbruk, Forsbacka, Valbo och Hudiksvall.

Lisa Engström

Lastning och lossning i Stocka

1903 präglades arbetsmarknaden av stora konflikter mellan hamnarbetarna och arbetsgivarna, som ville sänka timlöner och ackordspris. I Gävle utmynnade det i våldsamma demonstrationer, i Stockholm var situationen densamma. Som en reaktion på konflikterna försökte hamnarbetarna själva starta kooperativa företag och därmed slippa vara beroende av rederier och stuveribolag. I Stockholm startade loss- och lastningsföretaget Progress och i Gävle stuveriföreningen Aktiv. Dessa har kallats de första försöken till kooperativa företag inom transportnäringen.

Vid den tiden hade Stocka kooperativa stuveriförening redan funnits i fem år och var ett väl fungerande företag med goda inkomster. Av konflikterna 1903, som präglade sjöfartsnäringen längs hela kusten i vårt län, märks inte ett spår i Stocka. Stuveriföreningen erbjöd lastning och lossning direkt till fartygen som ankom området mellan Hagarfjärden och Gnarps sågverk, inkomsterna gick till föreningen som betalade ut arbetarnas löner. Vinsten delades i december när årets seglation var slut. Omkring 1910 hade man en årlig inkomst av 30 000 kronor, delningskassan varierade från några hundra kronor till 12 000, beroende på

vilka investeringar man gjort under året. Både Stocka kooperativa stuveriförening och stuveriföreningen Aktiv i Gävle har efterlämnat arkivhandlingar som förvaras på Folkrorelsearkivet.

Lisa Engström

Storgatan 4, där affärsverksamheten drevs från 1880 till 1965. I förgrunden syns grindarna till Forsbacka Jernverks AB. Foto: Forsbacka hembygdsförening.

Forsbacka konsumtionsförening - en fri förening inom KF

Forsbacka Handelbolag, som startade 1875, hade starka band till ledningen av Forsbacka bruk, bl a ingick både August och Christian Lundeberg i reservfondens styrelse. Bolagets första försäljningsställe var beläget vid nuvarande värdshuset. Redan 1880 flyttade man till mer centralt belägna och för ändamålet bättre anpassade lokaler i den nybyggda fastigheten på Storgatan 4. Byggnaden var efter dåtida förhållanden imponerande och rymde förutom handelslokal även bostad för personalen, rum för brukets hotell samt i källarvåningen ett bageri. 1898 utökades affärsrörelsen med ett svagdricksbryggeri och ett varmbadhus. Badhuset hörde inte direkt till affärsrörelsen utan var mer att betrakta som ett allmännyttigt ändamål.

1906 bildades en järn- och metallarbetarfackförening, en socialdemokratisk ungdomsklubb samt en konsumtionsförening. Frikyrkan och nykterhetsrörelsen fanns på plats sedan tidigare. Den kooperativa rörelsen lokaliserades till Folkets hus källarlokal i Byn, d v s en bra bit från själva brukssamhället. Ett ogynnsamt läge i kombination med den flitigt nyttjade kredithandeln tvingade snart föreningen i konkurs.

Åren gick och tanken på en kooperativ rörelse i Forsbacka växte sig allt starkare. Under tiden för-

ändrades samhällsklimatet och förutsättningarna för en dialog mellan bolagsledning och arbetare förbättrades. Arbetet med att ombilda handelsbolaget till en konsumtionsförening igångsattes 1919. Den 1 januari 1921 trädde Forsbacka Handels AB i likvidation och Konsumtionsföreningen Forsbacka bildades. Påföljande dag började föreningen sin varuförsäljning i affärslokalerna på Storgatan 4. Under årens lopp har ett stort antal filialbutiker vuxit upp men dessa har i och med omfattande strukturrationaliseringar tvingats slå igen. All affärsverksamheten är sedan 1960-talet samlokaliserad till den sk Trekantsfastigheten. Medlemsantalet uppgår idag till drygt 1 400 medlemmar. Konsumtionsföreningen Forsbacka är en fri förening inom KF, vilket innebär att man själv ansvarar för sin ekonomi. I Gävleborgs län finns, förutom i Forsbacka, liknande föreningar i Åmotsbruk och Axmarby. Under många år har den fria ställningen tillsammans med köptrogna ortsbör möjliggjort att återbäringen varit bland de högsta i landet.

Arkiven från de tre affärsrörelserna Forsbacka Handels AB, Forsbacka konsumtionsförening och Konsumtionsföreningen Forsbacka förvaras på Folkrorelsearkivet. Delar av det förstnämnda förvaras även på KF:s arkiv i Stockholm.

Barbro Eriksson

Nya medlemmar

PRO Andersberg, Gävle
 MHF verksamhetsråd, Gävleborg
 Gävleborgs Journalistdistrikt
 Rebeckalogen 51, Karolina Själander,
 Gävle
 Lägret nr 10, Tre Pelare, Gävle
 Astrid Ohlsson, Kungsberg

VÄLKOMNA!

Grattis 60-åringar!

Gävleborgs PRO-distrikt
 Hyresgästföreningen, Sandviken
 Strömsbro socialdemokratiska förening
 Fagersta-Horndals gammeldansförening
 Rädda Barnens länsförbund, Gävleborg
 IOGT-NTO-logen 3797 Olof Bergströms
 minne, Furuberg

Grattis 50-åringar!

Folkdanslaget Rillen, Gävle
 Svetstekniska föreningen, Gävle

Arkivarie rekryteras

Under hösten kommer arkivet att rekrytera ytterligare en arkivarie. Personalförstärkningen är välbehövlig och har länge legat överst på önskelistan. Medlems- servicen kommer att bli bättre och vi får möjlighet att synas mer ute i länet. Det är det ökade landstingsbidraget som möjliggör förstärkningen. Vi räknar med att han/hon är i tjänst senast vid årsskiftet. Vår nya arkivarie presenteras i ett senare nummer av *arkivXet*.

Arkivens dag

Den 9 november slår arkiv i hela Sverige upp portarna för det årliga arrangemanget Arkivens dag. Folkrörelsearkivet har i år 1940-talet som tema. Varmt välkomna att besöka oss och se film, bilder och andra dokument från ett spännande decennium!

arkivXet är en anspråkslös kanal mellan Folkrörelsearkivet och dess medlemmar - en kanal som förstås kan och ska utnyttjas i båda riktningarna...

Redaktion: *Lisa Engström, Barbro Eriksson, Agnetha Nellfors och Barbro Sollbe*

Folkrörelsernas arkiv i Gävleborgs län, Styrmansgatan 4, 802 84 Gävle, tel 026 - 10 88 70,
 fax 026 - 10 65 61, e-post: arkiv.gavleborg@telia.com
 Hemsida: www.punkt.com/kultursidor/folkrörelsearkivet

